

L'estudi del Sexenni Absolutista (1814-1820) a través d'una companyia de comerç. Una època de crisi i transformacions

The study of the «Sexenni Absolutista» (1814-1820) through a trading company. A time of crisis and transformations

per Carlos Moruno*

Universitat Rovira i Virgili

RESUM:

En aquest article es planteja l'estudi del Sexenni Absolutista a Catalunya a partir de la correspondència d'una de les companyies de comerç més importants del moment: la Companyia de Cortadellas. D'aquesta forma es pretén fer una aproximació a com va viure aquesta elit comercial el context de crisi global que va determinar aquest període i que en el cas de Catalunya es va veure agreujat per les pròpies mancances de la monarquia hispànica i la pèrdua del mercat colonial. Tanmateix, a l'article també s'hi tracta la resistència pagesa al pagament dels drets senyorials, les seves manifestacions i el seu impacte en l'estructura del món agrari i del règim senyorial.

PARAULES CLAU:

Sexenni Absolutista, resistència pagesa, crisi de l'Antic Règim, Companyia de Cortadellas.

ABSTRACT:

This article looks at the period of absolutist rule from 1814 to 1820 in Catalonia through the correspondence of one of the most important trading companies of the time, that of Cortadellas. In this way, not only do we gain an insight into how a business such as this managed to live through the global crisis of the period, which, in the case of Catalonia, was aggravated by the shortcomings of the Hispanic monarchy and the loss of the colonial market. We can also observe the growth of peasant resistance against feudal dues, the forms it adopted and the impact it had on the structure of the agricultural world and the seigniorial regime.

KEY WORDS:

Catalonia 1814-1820, peasant resistance, Crisis of the Ancient Régime, Cortadellas Company.

El Sexenni Absolutista. Alguna cosa més que una crisi de postguerra: comerç i mercats

Aquest article planteja l'estudi del Sexenni Absolutista a Catalunya mitjançant la consulta de la correspondència de la Companyia Cortadellas, que va ser la re-

Recepció: 13/09/2019. Avaluacions: 25/08/2020, 06/11/2020. Versió definitiva: 20/11/2020.

* Carlos Moruno. ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-5313-9805>. Becari predoctoral FI-AGAUR 2019. URV-ISOCAC. Aquesta publicació ha estat possible amb el suport de la Secretaria d'Universitats i Recerca del Departament d'Empresa i Coneixement de la Generalitat de Catalunya, de la Unió Europea i del Fons Social Europeu (2019FI_B 00454).

DOI: <https://doi.org/10.31009/recerques.2021.i78.06>

sultant de la Companyia d'Aragó, liquidada després de la Guerra del Francès. La Companyia tenia comerciants afiliats a Catalunya, Tarragona n'era el port més important, i algunes regions de València i d'Aragó. També tenien corresponsals a alguns dels mercats europeus més importants, com Amsterdam o Londres. Pel que fa a l'activitat, se centrava en el comerç de productes agraris (principalment grans i productes vitivinícoles) i l'arrendament de drets senyorials.¹ Per tant, i prenent com a referència aquesta documentació, l'article proposa l'estudi d'alguns dels fets més rellevants d'aquest període per tal de copsar com els van viure aquests comerciants, per poder aproximar-nos a l'esdevenir dels seus negocis, la seva adaptació a tots aquests canvis, etc. Aquesta documentació, d'àmbit privat, permet conèixer amb profunditat els principals interessos i inquietuds d'aquests comerciants en contraposició a les seves memòries públiques, com les de Guillem Oliver, o a la documentació que podem trobar als fons de la Reial Audiència o al Consell de Castella.

Un dels elements que va caracteritzar la crisi de l'Antic Règim (1808-1833)² fou la conflictivitat creixent al món rural, principalment a causa de la resistència pagesa contra els drets senyorials. Un dels períodes en què aquesta conflictivitat fou més evident és el Sexenni Absolutista (1814-1820), que alhora ha estat també un dels períodes menys estudiats d'aquesta crisi de l'Antic Règim. La Guerra del Francès (1808-1814) va originar una situació d'excepcionalitat que contribuï a l'accentuació de la resistència pagesa, sobretot pel que respecta al pagament de tributs i contraprestacions. El període de 1814-1820 va ser, en línies generals a tot el món occidental, un període de crisi força més complex del que sovint s'ha explicat, sobre el qual s'ha adoptat una visió determinista centrada en les conseqüències de les guerres napoleòniques, obviant altres elements imprescindibles per entendre aquesta crisi, com la inestabilitat climàtica que tingué lloc durant aquests anys.³

Josep Fontana ha estat uns dels historiadors que més ha treballat aquesta època, i ha aportat indicis de molts dels factors que acabem d'introduir. Fontana va estudiar aquest context de crisi a bona part d'Europa, com a França i Anglaterra, on la desaparició de la demanda originada per la guerra va provocar un descens dels salaris i un augment de l'atur, que va desencadenar una revolta social, amb episodis tant importants i desconeguts com la matança de Peterloo l'agost de 1819. Altres elements a destacar són la caiguda dels preus agraris, l'in-

1. N. SALES, «Ramblers, tragineros i mules (s. XVIII-XIX)», *Recerques* 13, 1983, 65-81. J. CUBELLS i J. HERRERA, *Inventario de los fondos comerciales del Archivo Histórico Provincial de Tarragona*, Madrid, Ministerio de Cultura, Dirección General del Patrimonio Artístico, Archivos y Museos, 1980.

2. Destacar els treballs de J. FONTANA, *La fi de l'Antic Règim i la industrialització (1787-1868)*, Barcelona, Edicions 62, 1987; i *La època del liberalismo*, Barcelona-Madrid, Crítica-Marcial Pons, 2007.

3. Sobre la inestabilitat climàtica d'aquest període al món occidental i la seva incidència en el context de crisi es pot veure: J. D. POST, *The last great subsistence crisis in the western world*, Baltimore, The Johns Hopkins University Press, 1977. En el cas de la península Ibèrica: R. TRIGO *et al.*, «Iberia in 1816, the year without a summer», *Internacional Journal of Climatology*, 2009, 29-1, 99-115.

crement de la resistència pagesa o la presa de consciència de la burgesia com a classe social.⁴ La nova burgesia començaria a mobilitzar-se davant les profundes reformes que necessitava el territori espanyol per tal d'articular un mercat nacional que ocupés el buit deixat pel mercat colonial.⁵ D'aquesta manera, sorgiren veus que començaren a qüestionar les fórmules de l'Antic Règim i la necessitat d'adoptar aquestes reformes. En el cas de Catalunya, ha estat especialment estudiada la figura de Guillem Oliver, autor de *Memorias económico-políticas*,⁶ en què es denuncien els abusos senyorials vers els pagesos i els impediments que originaven per al desenvolupament de l'agricultura, i es defensa la necessitat de protegir la indústria espanyola per tal de garantir-ne el desenvolupament, apostant per una clara política proteccionista com s'estava fent a la resta d'Europa, unes idees que posteriorment traslladaria com a diputat a Corts durant el Trienni Liberal.⁷ Val a dir que la figura de Guillem Oliver ha estat font de diverses interpretacions. La tendència més generalitzada ha estat considerar-lo un dels protagonistes que impulsaren les mesures proteccionistes durant el Trienni, però també se n'ha fet una lectura molt més restrictiva, en què fins i tot se'n qüestiona el posicionament respecte al proteccionisme agrari.⁸

4. J. FONTANA, *La Quiebra de la monarquía absoluta (1814-1820)*, Barcelona, Ariel, 2002, reedició.

5. Sobre la presa de consciència de la burgesia com a classe social i la necessitat d'articular un mercat interior també es pot veure: E. LLUCH, *El pensament econòmic a Catalunya (1780-1820)*, Barcelona, Edicions 62, 1973, 212 i s.

6. G. OLIVER, *Memorias económico-políticas escritas en diversas épocas y con diferentes motivos para la prosperidad de España*, Tarragona, Impremta de Miguel Puigrubí, 1820, 2 vols. Per entendre la seva figura resulta imprescindible la lectura de: E. LLUCH, «Guillermo Oliver: la política econòmica de la reforma burgesa». *Butlletí arqueològic. Reial Societat Arqueològica Tarraconense*, 113-120, 1971, 405-432. Hi ha una biografia contemporània, elaborada per un familiar d'un company d'Oliver a la Companyia de Cortadellas: J. SATORRA, *Historia del ilustre espanyol Don Guillermo Oliver...*, Barcelona, Impremta de Francisco Sánchez, 1841.

7. Mentre que a bona part de l'Europa occidental les mesures proteccionistes es començaren a aplicar en la immediata postguerra, com les *corn-laws* angleses (1815), a Espanya aquestes mesures no s'implantarien fins a la tornada dels liberals al poder l'any 1820: FONTANA, *La quiebra...*, 237.

8. J. M. Fradera, seguint Joaquim Nadal, afirma que ni Guillem Oliver ni la resta de diputats catalans van rebre amb entusiasme la proposta d'establir aranzels als grans estrangers (1820), i que només cediren quan es va veure com un pas previ per establir un proteccionisme industrial, que era el seu veritable objectiu: J. M. FRADERA, *Indústria i mercat. Les bases comercials de la indústria catalana moderna (1814-1845)*, Barcelona, Crítica, 1987, 207; J. NADAL, *Comercio exterior con Gran Bretaña (1777-1914)*, Madrid, Instituto de Estudios Fiscales, 1978, 80. El negoci de la importació de grans estrangers fou molt important durant aquests anys i sabem que Guillem Oliver hi participà activament com a col·laborador de la Companyia de Cortadellas. En tot cas, l'opinió més estesa avui dia és que Guillem Oliver no estava en contra dels aranzels als grans estrangers i als productes agraris en general, tot i que era partidari de prioritzar la indústria per sobre de l'agricultura per tal de garantir el desenvolupament econòmic de l'Estat espanyol: R. ARNABAT, «Visca la Pepa!». *Les reformes econòmiques del Trienni Liberal (1820-1823)*, Barcelona, Societat Catalana d'Estudis Històrics, 2002.

Pel que respecta al mercat català, la importació de blat va començar a ser important ja des del darrer terç del segle XVIII, quan es va iniciar una especialització per exportar a les colònies americanes i, per tant, es produí un descens en el conreu de grans de primera necessitat.⁹ Com resulta evident, aquestes importacions s'accentuaven en els períodes de males collites, com ho va ser el Sexenni Absolutista. Justament, aquestes importacions són un dels factors que ens permeten explicar les grans oscil·lacions que es produïren en els preus agraris a bona part de l'Europa Occidental durant aquest període. Durant la immediata postguerra els preus agraris es van incrementar a tot Europa fins l'any 1818,¹⁰ quan se'n va produir un dels descensos més accentuats de la primera meitat del segle XIX. A partir de 1816 l'optimització de les rutes que connectaven l'interior de Rússia amb el mar Negre va originar un gran augment de les importacions de grans russos cap a una Europa afectada per les collites deficientes d'aquests anys. Un dels historiadors que ha tractat la irrupció dels «grans russos» a Europa ha estat Josep Maria Fradera, que fa evident la dificultat de donar xifres sobre la quantitat que en va arribar a Catalunya procedent del mar Negre. Per posar-ne un exemple, l'any 1817 el 62% de les embarcacions arribades a Barcelona amb gra estranger provenien de Menorca, mentre que els vaixells arribats des del mar Negre representaven únicament el 10%.¹¹ Aquestes xifres resulten enganyoses, ja que durant aquests anys hi va haver diverses epidèmies, com els episodis de tifus que aparegueren a Itàlia i a la costa africana, que provocaren l'establiment de cordons sanitaris.¹² En el cas espanyol, es va obligar a què qualsevol vaixell provinent de Llevant passés una quarantena a Menorca.¹³ Per tant, els seus ports (en especial Maó) van acabar sent intermediaris del gra provinent de Llevant, on la càrrega dels vaixells que havien creuat el Mediterrani, de gran tonatge, era repartida en vaixells més petits que es dirigien als diversos ports de la costa espanyola. Alguns comerciants de la Companyia de Cortadellas es lamentaven d'aquesta situació, que no només comportava un incre-

9. FRADERA, *Indústria...*, 92-94. Aquesta especialització va consistir en una concentració del conreu de grans de primera necessitat (principalment blat) a les zones d'interior, com el Segrià i l'Urgell, mentre que al litoral s'hi conreava vinya (d'un gran valor comercial) per exportar a les colònies americanes: E. VICEDO-RIUS, «Els preus dels cereals al mercat de Lleida durant la primera meitat del segle XIX», *Recerques* 14, 1983, 167-176, 167.

10. Es pot veure: J. FONTANA, «La crisis agraria de comienzos del siglo XIX y sus repercusiones en España», A. GARCIA SANS i R. GARRABOU, *Historia Agraria de la España Contemporánea*, 1985, I, 103-128. En el cas de Catalunya es pot veure: A. SEGURA, «El mercat de cereals i llegums a Barcelona, 1814-1868», *Recerques* 14, 1983, 177-212. Per Lleida: VICEDO-RIUS, «Els preus dels cereals...», 172; i E. VICEDO-RIUS, «Mercado y precios. El Almudí de Lérida, 1700-1833», *Historia Agraria* 45, 2008, 41-79.

11. FRADERA, *Indústria...*, 85 i 100-101.

12. V. VALENCIANO, *El Trienni Liberal a Mallorca (1820-1823)*, tesi doctoral, UiB, 2012, 97. Es poden veure les mesures que es van adoptar a les illes Balears per evitar-ne la seva propagació a: *Diario Balear* 381, 29-07-1817, 2-3.

13. L'establiment d'un llatzeret a Maó i la declaració de quarantena a Menorca ja van ser introduïts a principis de 1816: F. MARTÍN DE BALSAMEDA, *Decretos del rey Don Fernando VII*, Madrid, Imprenta Real, 1819, III, 10-12.

ment dels costos de transport, sinó que retardava l'arribada del gra i dificultava que es pogués vendre quan els preus estaven més alts. Molts d'aquests comerciants reclamaren a les autoritats reduir els dies de quarantena o que es permetés descarregar per canal, reclamacions que no tingueren èxit.¹⁴

La importància que tingueren les importacions de grans russos també radica en els dèficits propis de la monarquia hispànica. Per fer-nos-en una idea, la complexitat del sistema tributari de l'Antic Règim, caracteritzat per la superposició d'impostos i rendes senyorials i la manca d'un mercat interior ben articulad, degut en bona part al dèficit en infraestructures, feia que fos més rendible per a la Companyia importar grans des del mar Negre que des de Castella.¹⁵ I és que, la manca d'aquest mercat interior i el dèficit en infraestructures són alguns dels elements que permeten explicar la disparitat de preus en diferents punts de la Península.¹⁶

La irrupció dels grans russos i d'altres factors, com la progressiva recuperació del món agrari europeu després de les guerres napoleòniques, unes millors collites després d'anys d'inestabilitat climàtica, o la introducció de noves tècniques d'explotació que augmentaren la productivitat¹⁷ originaren un increment de l'oferta que va provocar un descens dels preus que, com dèiem, no començà fins al 1818. Aquest descens va ser molt accentuat. En el cas dels preus espanyols van arribar a caure més d'un 40% entre 1817-1819 respecte a la mitjana dels cinc anys anteriors.¹⁸ Com dèiem, les importacions de grans van ser un dels motius d'aquest descens dels preus que acabaren perjudicant els productors espanyols, així que amb l'arribada del Trienni una de les primeres mesures que s'adoptaran serà l'establiment d'aranzels als grans estrangers (agost de 1820). L'establiment d'aranzels ja havia estat plantejat el 1816, però no es va acabar d'adoptar, entre altres motius, per les desastroses collites d'aquests anys, que van accentuar encara més la dependència dels grans estrangers.¹⁹

14. ARXIU HISTÒRIC DE TARRAGONA (AHT), Fons de la Companyia d'Aragó (CA), correspondència, 43 (1817), 1092; AHT, CA, 45 (1818), 522.

15. AHT, CA, 45 (1818), 511.

16. FONTANA, *La quiebra...*, 236.

17. A destacar l'estudi de Josep Colomé i Francesc Valls, on s'identifica el notable increment de la superfície de conreu vitivinícola a Catalunya després de la guerra del Francès degut a la gran rendibilitat que oferia en aquest context de baixada dels preus: J. COLOMÉ i F. VALLS, «La viticultura catalana durant la primera meitat del segle XIX. Notes per a un reflexió», *Recerques* 30, 1994, 47-68. També resulta d'interès l'esgotament del comerç d'aiguardent després de les guerres napoleòniques i la reorientació cap a l'exportació de vi: F. VALLS JUNYENT, «El paper de les exportacions vitícoles en la configuració de les relacions exteriors de l'economia catalana, 1672-1869», *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics* 12, 2001, 161-172.

18. FONTANA, *La quiebra...*, 73. Aquest fenomen es pot apreciar a una reconstrucció dels preus del blat a Espanya que recull els anys 1808-1833: J. FONTANA, *La crisis del Antiguo Régimen 1808-1833*, Barcelona, Crítica, 1979, 262. També es pot consultar: J. TORRAS, «Aguardiente y crisis rural. Sobre la coyuntura vitícola, 1793-1832», Á. GARCIA SANS i R. GARRABOU (ed.), *Historia agraria de la España contemporánea*, Barcelona, Crítica, 1985, 151-173, 159.

19. J. M. FRADERA, «El comercio de cereales y la prohibición de 1820 (el caso del mercado catalán)», *Agricultura y Sociedad* 30, 1984, 137-168.

En el cas espanyol, aquest context de crisi es va veure agreujat per la pèrdua progressiva del que havia estat el seu principal mercat des del segle XVI: les colònies americanes. La pèrdua del monopoli comercial espanyol es va acabar de concretar durant aquests anys²⁰ i el procés d'independència tingué un impacte econòmic molt important en una monarquia hispànica totalment dependent de les colònies: l'any 1792 les colònies americanes absorbien el 87% dels productes espanyols i representaven el 73,5% de les exportacions,²¹ mentre que l'any 1827 el comerç amb Amèrica ja només representava el 34% del total.²²

Així és com resumeix un corresponent de la Companyia el comerç amb Amèrica durant el Sexenni Absolutista, incidint en l'afebliment del monopoli comercial per part de la monarquia hispànica:

No considero que se puedan prometer muchas ventajas en esta clase de negocios por la consecuencia que tenemos de importaciones extranjeras en aquella parte que les proveen abundantemente con más conveniencia de lo que antes recibían exclusivamente de la península. Están muy debilitados las relaciones mercantiles con las Américas, por la libertad y mayor economía con que hacen su comercio los extranjeros.²³

La pèrdua del mercat colonial va suposar que molt d'aquest excedent agrari destinat al comerç restés sense poder col·locar-se. Durant aquests anys la monarquia va prendre algunes mesures que es mostraren del tot insuficients, com la fi dels drets de monopoli en la fabricació i comerç d'aiguardent i altres licors, una mesura que simplement constata una realitat: la d'un poder central incapaç d'exercir i fer complir aquest monopoli, que ja feia temps que havia caigut en mans de la iniciativa privada.²⁴ També s'adoptaren mesures com la lliure compravenda d'alguns productes, entre els quals els grans. Aquesta fórmula implicava que qualsevol persona, havent pagat prèviament una determinada quota, podia comerciar amb el producte que abans estava sotmès a arrendament. En el cas de Catalunya s'ha considerat que la seva pràctica es va estendre com a contraprestació per compensar una de les vies de finançament dels ajuntaments, els drets privatius, que s'anaren diluint fins la seva supressió definitiva l'any 1833.²⁵ Considerem que durant el Sexenni Absolutista aquesta mesura va tenir uns objectius

20. Ja tenim constància de l'accentuació d'aquest procés a finals del segle XVIII, que s'acabarà de completar durant la guerra del Francès i el procés d'independència de les colònies. Es pot veure: J. M. DELGADO RIBAS, «La Integración de Hispanoamérica en el Mercado Mundial (1797-1814)», *Boletín americanista* 31, 1881, 41-52.

21. FONTANA, *La quiebra...*, 79.

22. FONTANA, *La crisis...*, 257.

23. AHT, CA, 42 (1816), 189.

24. MARTÍN DE BALSAMEDA, *Decretos...*, IV, 574-581.

25. J. CASES, «La hisenda municipal liberal a Catalunya durant la primera meitat del segle XIX», P. ANGUERA (coord.), *III Congrés internacional d'història local de Catalunya*, Barcelona, l'Avenç, 1996, 85-107, 94-96.

molt concrets, com facilitar la circulació d'aquests excedents agraris per la Península,²⁶ alhora que també havia de contribuir a què els grans de primera necessitat importats, que s'estaven aglutinant a la costa, arribessin a l'interior amb més facilitat per pal·liar la fam que hi havia.

Quan referim aquest descens en els preus també s'ha de tenir en compte el procés de recessió iniciat l'any 1819, que Josep Fontana va catalogar com una de les primeres crisis econòmiques globals, i que va comportar la paralització del mercat internacional i el descens de les importacions.²⁷ Tenim notícies de com alguns comerciants es decidiren a treure el blat a subhasta pública davant la falta de compradors a València,²⁸ a més de registrar un descens important en els preus del gra en mercats com Múrcia, en què entre el gener i el desembre de 1819 el seu valor va caure entre un 30 i un 50%.²⁹ Aquest descens dels preus va tenir conseqüències importants, ja que va arribar a un punt en el qual els preus de venda eren inferiors als costos de producció, fet que va agreujar la difícil situació dels pagesos, que van passar de perdre bona part de les seves collites durant els anys 1814-1817 a vendre el seu producte per sota dels costos de producció. La consulta de la correspondència de la Companyia de Cortadellas ha permès constatar com la falta de moneda en metàl·lic va ser un element que empitjorà aquesta situació de crisi i contribuí al descens dels preus al territori espanyol. Aquest és un dels principals motius als quals es refereixen els membres de la Companyia per justificar la dificultat de vendre els grans durant aquests anys i l'impediment que ocasionava al comerç en general:

Estas provincias se van aniquilando por la continua exportación del metálico para los artículos de primera necesidad, que nos faltan por haberse perdido enteramente la cosecha de este año. Añadido esto al no venir caudales de América y a las continuas presas que nos están haciendo los insurgentes, hace que se halle nuestro comercio en un estado de languidez y desaliento imposible de explicar.³⁰

26. La idea l'agafem de: R. DEL RÍO, «La crisis agraria de principios del siglo XIX en Navarra: Una aproximación», *Manuscrits: Revista d'història moderna*, 1992, 1 (10), 395-414. En sabem ben poc d'aquests decrets de lliure compravenda, quin era el seu objectiu i per quins grups socials o autoritats van ser impulsats. Considerem que aquest procés (com a mínim durant el Sexenni) va ser una directriu en part impulsada per la monarquia i que va tenir diverses interpretacions segons el territori. Aquest fet ho demostra que no fou una iniciativa sorgida des dels municipis, sinó que, en el cas de Catalunya, aquest lliure comerç de productes bàsics (com carns i grans) va ser promogut pel capità general Castaños, qui començaria a fer valer la lliure compravenda a diverses poblacions com Vic l'any 1815: J. CASAS, *La hisenda municipal catalana. De la baixa edat mitjana a la revolució liberal (segles XII-XIX)*, Lleida, Pagès, 2015, 252-256. En el cas del Camp de Tarragona i Reus aquest procés es va generalitzar l'any 1817 coincidint amb la pitjor crisi de subsistència d'aquest període.

27. FONTANA, *La quiebra...*, 233.

28. AHT, CA, 46 (1819), 401.

29. FONTANA, *La quiebra...*, 236.

30. AHT, CA, 43 (1817), 976.

La falta de numerari va ser provocada pel gran descens en l'arribada de metalls des d'Amèrica, així com el gran pes que tenien les importacions en l'economia espanyola durant aquests anys, que a la pràctica van suposar la *desmonetització* del mercat espanyol.³¹

La pèrdua progressiva del mercat colonial va fer evident la necessitat de promocionar l'articulació d'un mercat interior que suplís aquesta demanda, i això passava per millorar les infraestructures, i en especial la xarxa de camins i carreteres, un tema en el qual el territori espanyol es trobava a la cua de l'Europa occidental.³² Aquest fet es va veure agreujat per altres fenòmens de caràcter més conjuntural, com la pervivència de moltes de les partides de bandolers sorgides durant la guerra, que no van voler abandonar el seu *modus vivendi* a la fi del conflicte, originant una gran inseguretats als camins, una problemàtica que la monarquia va ser incapaç de solucionar. Aquest fet tenia preocupats els membres de la Companyia, que denunciaren la dificultat de restablir les diligències després de la guerra i la necessitat que anessin escortades en la majoria dels casos.³³

En tot cas, moltes de les iniciatives referents a la planificació de camins i carreteres van ser promogudes per uns poders locals en què aquesta incipient burgesia tenia un pes important.³⁴ Per posar un exemple, a la ciutat de Tarragona es va aprofitar la destrucció originada durant la Guerra del Francès per millorar el traçat urbà de la ciutat, realineant molts dels carrers, però també es va mostrar un gran interès per planificar les carreteres que passaven pel Camp de Tarragona i l'impacte econòmic que podien tenir per a la ciutat.³⁵ A finals de 1817 es va començar la construcció de la carretera de Lleida,³⁶ que havia de facilitar la comunicació i el

31. La situació crítica de la moneda espanyola va ser analitzada per un contemporani, Gonzalo de Luna, que va posar de manifest molts dels aspectes que acabem d'assenyalar. Josep FONTANA, *La quiebra...*, 239-241 s'hi refereix. Si es vol aprofundir: J. MENUDO, «Agricultura y política monetaria en España (1814-1820). La crítica de Gonzalo de Luna», *Areas* 26, 2007, 31-45; P. NOGUÉS, «Análisis de la deflación española de la primera mitad del siglo XIX. Una comparación internacional», *Revista de Historia Económica* 23-2, 2005, 371-405.

32. Per consultar una visió general de l'estat de les xarxes de transport i comunicació a Catalunya durant el primer terç del segle XIX es pot veure: J. OLIVERAS, *La formació dels desiguals territorials a Catalunya en el segle XIX*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 1994, 35-44.

33. AHT, CA, 40 (1815), 116.

34. La progressiva consolidació de la burgesia comercial és un dels elements característics d'aquest període. Pel que respecta al món rural, resulta interessant l'aparició i proliferació del terme *bisendat* a Girona: R. CONGOST, «De pagesos a hisendats: Reflexions sobre l'anàlisi dels grups socials dominants. La regió de Girona (1780-1840)», *Recerques* 35, 1997, 51-72.

35. C. MORUNO, «Guillem Oliver i les millores urbanístiques de Tarragona durant la postguerra del Francès (1814-1820)», *Kesse: butlletí del Cercle d'Estudis Històrics i Socials Guillem Oliver* 50, 2018, 19-26.

36. Si es vol aprofundir en el procés de concessió de l'obra, anterior a la guerra, i en els grups de pressió que hi participaren, es pot consultar: A. AGRAMUNT, *La modernització de la xarxa viària al Camp de Tarragona (1774-1870)*, Tarragona, Arola Editors, 2019, 77-80 i 87-88. També ho ha treballat: S. ROVIRA, «Els orígens de la carretera Tarragona-Lleida: 1804-1820», *Revista Tècnica de la propietat urbana* 34, 1985, 103-116.

transport entre les Garrigues, el Baix Urgell, el Segrià i la Conca de Barberà amb l'Alt Camp i el Tarragonès, i donar sortida a la multitud de productes d'aquestes comarques pel Port de Tarragona. Sovint resulta complex determinar el conjunt de relacions i interessos que maniobraren darrere de la promoció d'aquestes carreteres, tot i que aquesta incipient burgesia hi va jugar sempre un paper destacat. En el cas de la Carretera de Lleida, sabem de la implicació d'alguns dels comerciants més destacats de Tarragona, com Guillem Oliver o Francesc Ixart,³⁷ que va ser el tresorer de la Junta d'administració de la carretera, presidida per Carles d'Espanya, governador de Tarragona durant bona part del Sexenni Absolutista, amb qui tots dos comerciants hi guardaven una gran relació i sense el suport del qual no hagués estat possible tirar endavant l'obra.³⁸

Durant aquest període s'intentaren promocionar tot un seguit d'infraestructures que havien de contribuir a l'articulació d'aquest mercat interior, un procés ja iniciat amb anterioritat i que esdevé un dels elements de transició més destacables durant la crisi de l'Antic Règim. La monarquia, ofegada pel deute i per les deficiències de la hisenda pública, estava més preocupada per la seva subsistència i per evitar la bancarrota que per atendre aquestes propostes. Així doncs, foren les diverses autoritats territorials, com governadors i capitans generals, els qui atengueren aquestes propostes, impulsades i concebudes per aquestes elits comercials que esdevingueren veritables grups de pressió. No va existir un veritable interès ni una planificació conscient per part de la monarquia i més aviat fou aquesta burgesia comercial, necessitada de col·locar el seus productes i de garantir-ne la producció, la que va impulsar aquestes obres i s'encarregà tant de la seva gestió com de recaptar els diners necessaris per a la seva realització. Aquesta dialèctica entre les autoritats i aquests comerciants fou determinant alhora de tirar endavant molts d'aquests projectes. Ho hem vist en el cas de Tarragona i la figura de Carles d'Espanya.

La correspondència de la Companyia de Cortadellas també ens ha permès constatar com el general Castaños, capità general de Catalunya, es va involucrar directament en moltes d'aquestes obres. Va mostrar un gran interès en el canal d'Urgell, del qual se'n va declarar protector. De fet, la Companyia va viure amb preocupació les tensions creixents amb Portugal l'any 1817 i la possibilitat que Castaños fos destinat a l'exèrcit que s'estava reunint a la frontera, ja que el més probable era que la seva marxa suposés la paralització del projecte. Amb Castaños també va mantenir una reunió Guillem Oliver a principis de 1817 per defensar els beneficis de la projecció del canal d'Urgell i la necessitat de reduir els drets senyorials sobre les terres de regadiu perquè els propietaris poguessin costejar les obres.³⁹ També s'ha de dir que a les autoritats aquestes obres els desper-

37. S. ROVIRA, «Epistolari Carlos de España-Josep Francesc Ixart i Pi (1819-1820)», *Institut d'Estudis Tarraconenses Ramón Berenguer IV* 6, 1987, 55-86.

38. Serà el comte d'Espanya qui instarà al batlle de Valls a iniciar les obres l'any 1817: A. AGRAMUNT, *La modernització...*, 88.

39. AHT, CA, 43 (1817), 6. Sobre aquest tema es pot veure: LLUCH, «Guillermo Oliver...», 409.

taven un cert interès perquè d'aquesta manera s'ocupava les classes populars per tal que poguessin sobreviure en aquest context de crisi de subsistència, i s'apavagava la possibilitat de futures revoltes.⁴⁰

Les contínues sequeres d'aquests anys van posar de manifest el dèficit existent de xarxes de regadiu i, conjuntament amb les carreteres, els canals foren les obres que més es van promocionar durant aquest període. Justament, l'intent de dur a terme moltes d'aquestes obres va mostrar la necessitat de conèixer millor el territori. En aquest sentit, aparegueren figures com el trinitari Agustí Canelles, qui va proposar a les autoritats militars l'elaboració d'una carta cartogràfica que segons el seu parer resultava imprescindible per poder projectar canals artificials dedicats a l'agricultura.⁴¹ A més, Canelles també va contribuir a la projecció del canal del Llobregat l'any 1817.⁴² La monarquia va publicar un decret el 19 de maig de 1816 per al foment de l'agricultura i les obres de reg, de poc recorregut, on bàsicament s'animava els particulars a promocionar-ne la construcció, cedint alguns drets que corresponien a la corona, com l'augment del delme i primícies, i l'ajut de la tropa com a mà d'obra.⁴³

Durant els anys 1814-1820 hi va haver una continuïtat en la planificació d'aquestes infraestructures, un procés iniciat abans de la Guerra del Francès. Convé assenyalar que moltes de les obres avançaren lentament o directament s'abandonaren degut al context de crisi i a la dificultat de recaptar els diners necessaris per costejar-les. La culminació d'aquest procés d'articulació del territori no es completarà fins a la meitat del segle amb la consolidació de l'estat liberal i la construcció d'infraestructures tant emblemàtiques com la xarxa ferroviària.

La restauració de l'Antic Règim i..., el retorn a la normalitat? Conflictivitat rural i resistència als drets senyorials

La Guerra del Francès va ser l'escenari idoni per evadir els drets senyorials. D'una banda, per la desarticulació de la xarxa de recaptació senyorial que va ori-

40. Aquesta idea la recull Fontana citant les *Memorias económico-políticas* de Guillem Oliver pel cas del canal del Llobregat (1817): FONTANA, *La quiebra...*, 176. Aquest context de crisi podia derivar fàcilment en descontentament cap a les autoritats per la seva gestió. No és casualitat que el pronunciament de Lacy fos l'any 1817, quan unes greus sequeres propiciaren el malestar de la població vers el govern per la falta de proveïment: B. HAMNETT, *La política española en una época revolucionaria. 1790-1820*, México DF, Fondo de Cultura Económica, 1985, 236.

41. A. HERNANDO, «Reducir la complejidad territorial a la claridad del mapa: Agustí Canelles y su propuesta de reconocimiento de Cataluña (1816)», *Treballs de la Societat Catalana de Geografia* 65, 2008, 417-428.

42. Agustí Canelles va ser pilot de nàutica abans d'ingressar a l'ordre, titular de la càtedra de Matemàtiques de la Junta de Comerç, i de Nàutica a l'Acadèmia Reial, cartògraf durant la guerra del Francès, així com col·laborador de Mechain i Delambre en el mesurament del meridià de Dunkerque a Barcelona: J. BADA, *L'Església de Barcelona en la crisi de l'Antic Règim (1808-1833)*, Barcelona, Herder, 1986, 415.

43. Vist a E. FABREGAT i J. VIDAL, «La canalització de l'Ebre a la regió de Tortosa (1347-1851)», *Quaderns d'història de l'enginyeria* 23, 2009, 3-49, 34; MARTÍN DE BALSAMEDA, *Decretos...*, III, 174 i s.

ginar la guerra i la mateixa ocupació francesa, la qual van aprofitar les classes populars per evadir les rendes senyorials. D'altra banda, també fou important l'obra de les Corts de Cadis, que intentaren avançar cap a la supressió formal d'aquests privilegis, principalment amb el decret d'agost de 1811, en què les senyories jurisdiccionals s'incorporaren a la nació, convertint els senyories territorials en propietat particular. Aquest decret va comportar la pèrdua d'una part dels drets senyorials, però els senyors van mantenir la seva capacitat d'extracció de rendes com a propietaris. Amb la fi de la guerra i la restauració de l'absolutisme Ferran VII, mitjançant la reial cèdula del 15 de setembre de 1814, va reintegrar els senyories i els drets territorials dels senyors sense la necessitat de presentar els títols originals, però sense abolir formalment el decret de les Corts de Cadis, fet que implicava que les senyories jurisdiccionals, incorporades a la nació l'any 1811, passessin ara al domini del monarca. A la pràctica, els senyors van tenir tot el poder i llibertat per interpretar aquest caos jurídic a la seva voluntat i recuperar els seus drets, amb la tolerància de la monarquia i la complicitat dels alts tribunals, que van acabar dictaminant a favor dels senyors en bona part de les reclamacions dels particulars en relació als drets senyorials.⁴⁴

Val a dir que el descens dels ingressos senyorials a Catalunya va ser un procés iniciat a finals del segle XVIII, concretament a partir dels anys vuitanta, tal i com va assenyalar ja en el seu moment Pierre Vilar.⁴⁵ Aquest descens, que es va accentuar durant la Guerra del Francès, quan els ingressos senyorials arribaren a disminuir un 30%,⁴⁶ va anar de la mà d'un increment progressiu dels conflictes senyorials i la resistència pagesa.⁴⁷

44. A. RUIZ ROBLEDO, «La abolición de los señoríos», *Revista de Derecho Político* 20, 1984, 121-49; M. ARTOLA, «La España de Fernando VII», a R. MENÉNDEZ PIDAL, *Historia de España* XXVI, Madrid, Espasa-Calpe, 1968, 553-555; FONTANA, *La quiebra...*, 197-199; A. SÁNCHEZ CARCELÉN, *Els diputats de l'antiga Corona d'Aragó a les Corts de Cadis (1808-1812)*, Lleida, Fundació Ernest Lluch - Pagès Editors, 2014, 143-187; F. J. HERNÁNDEZ MONTALBÁN, *La abolición de los señoríos en España (1811-1837)*, Madrid, 1999.

45. P. VILAR, *Catalunya dins l'Espanya Moderna*, Barcelona, Edicions 62, III.

46. R. ARNABAT, «Les postguerres del Francès (1814-1823)», a R. ARNABAT (coord.), *La guerra del Francès 200 anys després*, Tarragona, Edicions URV, 2013, 145-162, 150. També es pot fer un seguiment del descens dels ingressos de les comunitats religioses durant el primer terç del segle XIX a FONTANA, *La quiebra...*, 153-171. En aquest sentit, es pot veure un estudi en què s'analitza la resistència pagesa al pagament de les rendes eclesiàstiques a Navarra: J. DE LA TORRE, «Crisis de una economía agraria y respuestas campesinas en la quiebra del antiguo régimen. Navarra, 1808-1820», *Revista de Historia Económica* 8 (1), 1990, 11-35, 30-33. També es pot veure A. SÁNCHEZ CARCELÉN, «Descristianización y reacción negativa al pago del diezmo en la franja catalana-aragonesa (diócesis de Lérida) durante la quiebra de la monarquía absoluta (1814-1820)», a P. SALOMÓN, G. ALARES i P. RÚJULA (coord.), *Historia, pasado y memoria en el mundo contemporáneo*, Terol, Instituto de Estudios Turoleses, 2014, 147-160.

47. Es pot veure: A. COTS, «Aproximació a l'estudi dels conflictes senyorials a Catalunya (1751-1808)», *Estudis d'història agrària* 6, 1983, 241-268. Són diversos els historiadors que han estudiat aquest procés d'accentuació de la resistència pagesa vers els drets senyorials. Un bon resum a E. TELLO, «Conflictividad social en el mundo rural catalán, del Antiguo Régimen a la Revolución liberal, 1720-1833», *Historia Agraria* 13, 1997, 89-104.

En referència a la resistència als drets senyorials durant el Sexenni Absolutista, en tenim diversos exemples a Catalunya. Un dels més coneguts és l'exposició dirigida al Consell de Castella per pagesos de Gelida, Masquefa i Lavern, en què es justifica la resistència als drets senyorials i se'n denuncien els abusos. Aquest text va ser parcialment transcrit per Josep Fontana i reflecteix la situació d'uns pagesos, si més no de condició benestant, o acomodada si es vol, amb els recursos necessaris per presentar aquesta reclamació i fer-la arribar al Consell de Castella i al mateix monarca.⁴⁸ Més endavant veurem exemples de resistència pagesa que hem pogut rescatar de la correspondència de la Companyia.

La fi del conflicte va comportar la tornada a la normalitat i la sortida a subhasta d'una gran quantitat de contractes d'arrendament exhaurits o directament desatesos durant la guerra. Aquest fou un procés complex, ja que molts hi van veure l'oportunitat de fer-se amb la gestió de grans extensions de terra, però alhora la situació era delicada perquè la resistència dels pagesos a pagar molts dels tributs feia que els beneficis fossin inferiors als que s'obtenien abans de la guerra. Molts sobrepagaren per tal de fer-se amb aquests contractes, de diverses tipologies, però que sovint consistien en el dret de poder exigir una part o la totalitat dels tributs senyorials a canvi d'un import a determinar amb el senyor, que normalment era anual, tot i que els contractes eren triennals o quadriennals. Molts s'acabaren enganxant els dits i recaptaren menys del que pagaven. La Companyia sempre s'informava sobre els arrendaments que sortien a subhasta abans de fer una oferta. Un exemple força il·lustratiu és la resposta que donà un membre de la Companyia quan se li va demanar que informés sobre un arrendament a Balaguer:

Antes se pagaba a 5.000 duros al año y como he dicho dejó cortos beneficios. Después ha seguido la revolución que ha adulterado el pago de los derechos señoriales para tal término que los más ajustados de conciencia ya van deponiendo escrúpulos en esta materia.⁴⁹

En alguns casos, la Companyia subarrendava particulars, i molts d'ells s'hi adreçaren després de la guerra, però com hem explicat, els arrendaments foren un negoci de risc durant aquests anys:

Varios son los que nos han escrito para hacerlos arriendo que antes tenía la Compañía, y diferentes las causas de no decidirnos a entrar desde luego en ellos. Primeramente, no puede servirnos para cálculo las noticias del estado anterior a la revolución por el grande atraso que este ha ocasionado en la agricultura, y sobre todo por los abusos y fraudes introducidos en el pago de los derechos de cobro que las rebajas de precios que estos motivos exigen son muy considerables, y con dificultad los señores se determinarían a consentirlas teniendo tantos pretendientes como tienen.⁵⁰

48. FONTANA, *La quiebra...*, 200-202.

49. AHT, CA, 39 (1814), 523.

50. AHT, CA, 40 (1815), 104.

És a dir, el negoci no era tant rendible com abans de la guerra, però tot i així eren molts els que acudien a les subhastes i, per tant, els senyors es resistiren a rebaixar els preus dels arrendaments. Un altre exemple encara més explícit, sobre un arrendament a Vilalba dels Arcs on la Companyia es va negar a oferir els preus anteriors a la guerra:

Si los pretendents que hi haurà se volen precipitar deixar-los córrer, que per fer mals negocis tots los dies hi som a temps, y lo més que podem perdre es lo gasto de un viatge. Dic això perquè son tants y tan arriscats los que ara se han posat a arrendataris que me temo no farem res.⁵¹

La resistència a pagar els drets senyorials era un dels principals motius de risc. Són diversos els indicis que coneixem sobre aquesta resistència com, per exemple, en el pagament del lluïisme.⁵²

Aquesta resistència podia tenir diverses manifestacions, com el fet de negar-se a fer servir el molí del senyor i no pagar el dret de moltura. En algunes poblacions els veïns es construïren els seus propis molins durant la guerra, una pràctica que van intentar mantenir després de la restauració absolutista.⁵³ La situació va arribar a ser greu en pobles com Arbeca, on la Reial Audiència va ordenar la clausura d'aquests molins particulars. Sovint la Companyia es trobava al bell mig d'aquests conflictes. Normalment s'intentava no entrar en disputes i cobrar els tributs als quals tenien dret d'explotació fins al punt que en algunes poblacions, com a Sant Martí de Maldà, es van obrir diligències perquè fos el senyor qui abonés l'import de moltura.⁵⁴ Les justificacions que s'esgrimien per tal d'eximir-se en l'obligació de fer servir el molí del senyor eren diverses. Com ja hem dit, durant aquests anys es produïren importants sequeres i molts dels molins impulsats per energia hidràulica van restar inoperants. D'aquesta manera, alguns pobles apel·laren a què el fet que el senyor no pogués garantir el funcionament del molí cancel·lava el seu monopoli i els legitimava a fer ús d'altres molins.

51. AHT, CA, 40 (1815), 131.

52. Durant aquest període es va registrar un augment dels plets a la Reial Audiència relacionats amb el cobrament del lluïisme i la resistència a la capbrevació, per exemple, al ducat de Cardona: M. CARBONELL, «Plets i lluita antisenyorial. El Ducat de Cardona a les acaballes del antic règim», *Pedralbes: revista d'història moderna* 3, 1983, 265-278.

53. Tenim indicis de com aquest fenomen també es va donar abans de la guerra. Així ho recull el Baró de Maldà, qui descriu com a partir de 1800 diversos veïns van començar a construir els seus propis molins per moldre les olives, desafiant així el monopoli del senyor: E. VICEDO-RIUS, «La Conflictividad en las terres de Lleida en el siglo XVIII. La respuesta campesina a la detracción señorial y la lucha por el acceso a los recursos», *Areas* 15, 1993, 101-111, 108.

54. AHT, CA, 40 (1815), 121 i 140.

La sequera més important d'aquest sexenni es va produir l'any 1817, una sequera sobre la qual tenim diverses evidències a Catalunya.⁵⁵ La correspondència de la Companyia recull la dramàtica situació de l'Urgell, on hi tenia diversos negocis:

Faltan el agua para moler y aun para beber de forma que pueblos enteros de la comarca de Urgell quedan abandonados por sus habitantes, que andan mendigando a bandadas por la provincia, y los propietarios pudientes de lugares cortos van a establecerse en los grandes para estar más a cubierto de insultos.⁵⁶

Aquestes bandes tumultuoses intentaren saquejar alguns graners, i pobles com Poal es plantejaren tancar portes, mesura que ja havien adoptat altres poblacions de la regió.⁵⁷ La situació es va agreujar durant l'hivern de 1817-1818 fins al punt que la Companyia va començar a vendre gra per por que la multitud assaltés els graners, mentre que durant els anys anteriors, tot i les males collites, simplement s'havien dedicat a especular i vendre el gra quan registrava preus màxims:

Ves-lo aprofitant però sens exposar-se a algun insult dels pobles com es de témer si la misèria hi esta tan apoderada com en algun dels Urgell en que se han reunit una quadrilla numerosa per obligar al batlle a ferlos donar el menjar.⁵⁸

Com veiem, hi havia la por de què la misèria i la fam que s'estaven estenent en aquesta regió poguessin desencadenar moviments de revolta.⁵⁹ Per combatre aquesta situació es prengueren diverses mesures, com la creació d'una Junta de Beneficència a Lleida, que havia de pal·liar els efectes de les males collites i la falta de gra.⁶⁰ La Junta va demanar grans a la Companyia, que només n'aportà per garantir la sembra, i vigilà de ben a prop que no es revenguessin o es destinessin al consum.⁶¹ Els senyors també van donar facilitats als pobles reduint la recaptació

55. Per citar alguns exemples: a l'Arboç i Vilafranca del Penedès: R. ARNABAT, *Liberals i reialistes. El Trienni Liberal al Penedès, 1820-1823*, Vilafranca del Penedès, Institut d'Estudis Penedencs, 2004, 2a ed., 31. En el cas de Lleida: A. SÁNCHEZ CARCELÉN, *Absolutisme i liberalisme a Lleida 1814-1828*, tesi doctoral, UdL, 2007, 157-158. En el cas de Montblanc i Alcover: J. M. GRAU, «Les rogatives i altres notes sobre Alcover (s. XVIII-XIX)», *Butlletí del Centre d'Estudis Alcoverencs* 51, 1990, 14-27. En el cas de Girona: A. SIMÓN, *La crisis del Antiguo Régimen en Girona*, Barcelona, UAB, 1985, 132-133.

56. AHT, CA, 43 (1817), 520.

57. AHT, CA, 43 (1817), 868.

58. AHT, CA, 43 (1817), 422.

59. Tot i que ens centrem en el cas de l'Urgell, aquest context de males collites i fams va comportar un augment de la conflictivitat al món rural al llarg del territori espanyol. En aquest sentit, la por de les autoritats a revoltes i aldarulls fou evident a altres territoris, com per exemple Navarra: DE LA TORRE, «Crisis...», 29.

60. SÁNCHEZ CARCELÉN, *Absolutisme i liberalisme...*, 194.

61. AHT, CA, 43 (1817), 1021.

perquè poguessin fer servir el gra per sembrar. En general, podem dir que aquesta fou una regió molt vulnerable que encadenà anys de fam i males collites:

La miseria extrema en la que se hallan los pueblos de la baronía de Bellpuig así como todos los de la comarca de Urgell tiene su primer origen en la desastrosa última guerra en la que quedaron sin caballerías ni granos y con una gran porción de tierras incultas. Cuando empezaban a reponerse con las dos primeras cosechas después de la paz que fueron medianas se han seguido otras dos fatales y la última en tanto grado a causa de la sequía que ni han llegado a coger las simientes que habían sembrado habiéndoles fallado también tres años la del aceite que es de alguna consideración. De resultas se hallan inundadas las calles y plazas de esta ciudad y los caminos públicos del principado de propietarios antes acomodados y de jornaleros del Urgell con sus familias que por no tener trabajo ni de que subsistir andan pidiendo limosna después de haber abandonado sus hogares, y así es que no hay pueblo en la Baronía en que no se vean cerradas muchas casas, y si en este año no acuden las lluvias para la sementera va a quedar despoblada la comarca de Urgell como ya lo ha estado en otros siglos por iguales causas: y aunque el cielo les favorezca con el beneficio de la lluvia si no encuentran granos para sembrar, quedara también despoblada la mayor parte de aquel territorio.⁶²

No sembla casualitat que Guillem Oliver cités l'Urgell en les seves *Memorias económico-políticas* per parlar dels greuges que causaven els drets senyorials a l'agricultura, i per denunciar que la pagesia només retenia un terç del benefici de la collita.⁶³ Tampoc sembla casualitat que les obres del canal d'Urgell es volguessin iniciar l'any 1817.⁶⁴ Aquesta infraestructura havia de garantir el reg de tota aquesta regió després de les sequeres reiterades que havien fet perdre bona part de les collites, alhora que contribuiria a mantenir ocupats els sectors de població que n'havien patit les conseqüències, que com ja hem vist, no foren pocs. La consulta de la correspondència de la Companyia ens ha permès constatar com va existir un debat entorn de si el canal havia de ser només de regadiu o també de navegació. La Companyia considerava inviable que fos de navegació, perquè s'hauria de fer

62. AHT, CA, 43 (1817), 1065.

63. OLIVER, *Memorias...*, II, 32-34, recollit per FONTANA, *La quiebra...*, 183.

64. J. M. LLOBET, «Documents relacionats amb la construcció dels canals d'Urgell (1817-1819)», *Urtx* 23, 2009, 455-465. També es pot veure: T. SOLER i FERRER, *Informe dado a la Real Junta de Gobierno del comercio de Cataluña por su arquitecto don Tomás Soler y Ferrer, relativo al proyecto del canal de Riego y navegación del Urgel, acompañado del plan que manifiesta el terreno*, Barcelona, 1815; J. M. RAMON i MUÑOZ, «La complicada gestació del Canal d'Urgell. Cincents anys de projectes, fracassos i oposicions (1341-1854)», a E. VICEDO (ed.), *Terra, aigua, societat i conflicte a la Catalunya contemporània*, Lleida, Pagès editors, 2000, 196-201. Una de les últimes publicacions: M. GISBERT i F. NADAL, «Enginyeria i domini dels rius. La cartografia dels projectes del canal d'Urgell», *Scripta Nova* XXIV-97, 2020, 1-32.

transbord a l'Ebre i creia que era més rendible el transport per terra. A més, també es considerava que fer el canal de reg ja resultava molt costós, i que si es plantejava la navegació «presentarà tantes dificultats que no se verificarà mai i quedarà en projecte com tantes altres obres útils».⁶⁵

Les collites de 1818 i 1819 foren especialment bones, sobretot si es comparen amb les de 1816 i 1817. L'any 1819 els veïns de la baronia de Bellpuig denunciaren que els molins del senyor no donaven a l'abast per premsar la collita d'oliva i d'aquesta manera justificaren el fet d'acudir a altres molins. La Companyia va denunciar aquesta situació i va demanar al senyor la construcció de més molins i premses, ja que el fet de no poder controlar quant d'oli produïen els pagesos feia que aquests en declaraessin molt menys a l'hora de pagar el delme. A més, també es denuncia com en anys anteriors els veïns havien hagut d'esperar tant per premsar l'oliva que es va acabar passant i l'oli que després es recollia amb el delme era de pitjor qualitat i, per tant, la Companyia en treia menys beneficis quan el venia.⁶⁶ Aquesta fou la resposta de la Companyia quan el senyor es queixà del gran cost que suposava la construcció de més molins:

Esta obra la que si se dilata a otro año acarreará un gran demerito a las rentas de SE en el trato sucesivo pues sabemos de fijo que algunos particulares están determinados a construir molinos y así sucederá que el diezmo de aceite que el que se paga más exactamente en Bellpuig y Vilanova por razón de cobrarse en los molinos de SE será en lo que más se defraude en lo sucesivo.⁶⁷

Després de molts anys gestionant aquesta baronia, la Companyia va tenir dubtes a l'hora de presentar oferta per a l'any 1820 degut als pocs beneficis que n'estaven obtenint i pel risc cada cop més gran de gestionar rendes senyorials «por la moral de los pueblos en el pago de los derechos señoriales». A la mateixa missiva es recorda com, contràriament al que havia passat durant els primers anys de la restauració absolutista, cada cop eren menys els qui es presentaven a les subhastes i alguns senyors, com el duc de Medinaceli,⁶⁸ pràcticament no havia rebut ofertes per a la gestió de les seves terres a Catalunya.⁶⁹

Els efectes de la guerra també es van traslladar a altres àmbits. La Companyia va tenir molts problemes per cobrar les lletres que havien estat atorgades durant el conflicte, ja que sovint es perderen els registres, o els particulars mostraren resistència donant diverses excuses, com que els diners havien estat robats pels france-

65. AHT, CA, 42 (1816), 598.

66. AHT, CA, 46 (1819), 1310.

67. AHT, CA, 46 (1819), 1387.

68. Per conèixer les propietats del duc de Medinaceli així com l'evolució dels ingressos derivats per les rendes senyorials durant aquests anys es pot consultar M. CAMINAL *et al.*, «Moviment de l'ingrés senyorial a Catalunya (1770-1835). Els arrendaments de la casa Medinaceli», *Recerques* 8, 1978, 51-72.

69. AHT, CA, 46 (1819), 208.

sos. En aquests casos es va adoptar sempre el mateix posicionament: perseguir els morosos però sense arribar als extrems d'anar a judici, que podien trigar anys a resoldre's, i condonar una part del deute si amb això s'aconseguia cobrar; «preferir siempre una mala composición que un buen pleito».⁷⁰ La situació durant aquests primers mesos de 1814 va ser totalment caòtica. Els membres de la Companyia s'esforçaren a confirmar el pagament de lletres i censals, una tasca molt laboriosa, ja que en molts casos els deutors havien mort o la documentació s'havia perdut.⁷¹ El major deutor de bona part d'aquestes companyies durant el Sexenni Absolutista fou la mateixa monarquia, que sempre va intentar eximir-se en el pagament de crèdits o deutes adquirits durant la guerra. Així ho explica un dels corresponsals de la Companyia a Madrid:

En cuanto a los créditos de la real hacienda no me veo con ánimos de liquidarlos, según ya estoy aburrido con otros de esta naturaleza. En Cataluña todo lo que procede de juntas y ayuntamientos no se admite en contaduría hasta que las juntas hayan rendido las cuentas, el día del juicio, para que no resulten dos cargos contra el erario. En Aragón ponen también mil dificultades, y en Valencia será lo mismo, solo se despachan aquellos documentos en que intervinieron las contadurías del ejército que son bien pocos.⁷²

L'Estat tampoc va contribuir a solucionar la situació d'irregularitats i resistència en el cobrament d'impostos i rendes, més aviat al contrari, va causar més desconcert. La reforma tributària de Martín de Garay, aprovada el 30 de maig de 1817, proposava un nou sistema impositiu que consistia, a grans trets, a abolir les rendes provincials i substituir-les per una contribució general que es repartiria entre totes les poblacions del regne, excepte a les capitals de província i ports habilitats, on es crearia un dret de portes per a tots els productes que s'introduïssin al nucli urbà.⁷³

Aquest sistema va fracassar per diversos motius. Per tal que aquest model funcionés, era necessària una gran recapitulació d'informació i una planificació que eren incompatibles amb la necessitat d'assolir uns resultats immediats. La quota de la contribució general es calculava a partir de l'estadística de la riquesa, mal elaborada i plena d'errors. Per acabar, els encarregats de recaptar aquesta contribució eren els ajuntaments, que no tenien els coneixements per aplicar aquest nou sistema impositiu sense assessorament, ja que es requerien càlculs força complexos que no se sabien dur a terme als pobles. Les autoritats van anar improvisant sobre la marxa fins al punt de plantejar solucions un pèl estrambòtiques. Com que resultava del tot impossible enviar assessors a cadascun dels pobles del país, el febrer de 1818 el ministeri d'Hisenda va publicar uns *Modelos para la contribución gene-*

70. AHT, CA, 39 (1814), 205.

71. AHT, CA, 39 (1814), 109.

72. AHT, CA, 41 (1816), 457.

73. N. ALONSO, *Biografía de un liberal aragonés: Martín de Garay (1771-1822)*, Saragossa, Institución Fernando el Católico, 2009.

ral del reino, en què s'indicaven les fórmules i regles que s'havien de seguir per dur a terme la recaptació de la contribució general i en què es posava com a exemple pràctic un poble imaginari. Aquests models, lluny de facilitar-ne la comprensió, posaren de manifest les contradiccions del mateix sistema, i feren evidents les mancances d'un sistema tributari que s'havia improvisat a correuita degut a la urgència de les finances espanyoles.⁷⁴

En tot cas, el que ens interessa és veure com l'arribada d'aquesta reforma tributària va dificultar encara més el cobrament d'impostos i rendes degut, principalment, a aquest desconeixement i falta d'informació. A Cardona, per exemple, es va declarar un judici arbitral per veure si l'augment que comportava la nova contribució havia de ser assumit pel duc o per l'arrendatari, que en aquest cas era la Companyia de Cortadellas. La Companyia va començar a recopilar ràpidament tots els rebuts del cadastre de les poblacions on tenia interessos com a mesura preventiva. A l'hora de llegir la correspondència, es pot veure com la confusió és evident, ja que molts dels seus membres encara es referien al cadastre quan ja estava vigent la nova contribució general. En molts casos, com a Cardona o Isona, la Companyia va acabar pagant la nova contribució per després intentar exigir-la al senyor, apel·lant que als contractes d'arrendament figurava que s'havia de pagar el cadastre, i que si s'havia substituït aquest impost per un altre l'arrendatari no tenia per què fer-se'n càrrec.⁷⁵

Conclusions

Al llarg d'aquest article hem pogut veure alguns dels elements socioeconòmics més característics del Sexenni Absolutista a Catalunya, sobretot pel que respecta a preus, mercats i resistència pagesa a pagar els drets senyorials en aquest període sempre emmarcat dins del que coneixem com la crisi de l'Antic Règim. La crisi posterior a la Guerra del Francès no només s'explica per la desarticulació originada per la guerra, sinó que hi hagué altres fenòmens. La inestabilitat climàtica d'aquest període va afectar notablement les collites en un context depressiu, en què el regne espanyol es trobava en una situació especialment vulnerable degut a la dependència comercial de les colònies americanes, ja en procés d'independència, que havia dificultat el procés d'articulació d'un mercat interior, a diferència d'altres països que ja el tenien més consolidat, com Anglaterra o França. Aquests dèficits estructurals van limitar la capacitat de reacció davant la crisi existent, fet que es va veure agreujat pel posicionament de la monarquia absoluta, centrada a recuperar un règim feudal inviable amb les mesures necessàries per revertir la situació, una lectura que, d'altra banda, va resultar evident per la nova burgesia, que prendrà consciència de la necessitat d'assaltar el poder per assegurar els seus drets de propietat.

74. FONTANA, *La quiebra...*, 147-148.

75. Els dubtes que va generar l'aplicació d'aquesta reforma tributària són recurrents en la correspondència entre membres de la Companyia. Vegeu: AHT, CA, 45 (1818), 938 i 1110.

Aquest conjunt de fets, alguns de caràcter intern i estructural i d'altres de caràcter extern i conjuntural, va contribuir a una crisi d'importants dimensions que mostraria la incapacitat de la monarquia hispànica d'adaptar-se a un nou ordre global en què les fórmules pròpies de l'Antic Règim cada vegada anaven quedant més obsoletes.

Degut al caire privat de la documentació consultada, hem pogut observar quina va ser la reacció d'aquests comerciants davant d'aquests fets, així com el posicionament d'algunes autoritats. En el seu conjunt, hem aprofundit en l'estudi del Sexenni Absolutista, un període encara poc treballat en el marc de la crisi de l'Antic Règim a Catalunya.

